

KOVÁCS PATRÍCIA

MULTIKULTURÁLIS NEVELÉS A CSUDATARISZNYA CÍMŰ ROMA NÉPMESE FELDOLGOZÁSÁVAL

Írásomban a multikulturális nevelés gyakorlati hasznosíthatóságát mutatom be az olvasásra keretein belül. Az óratervezet kialakításánál az áttanulmányozott szakirodalom felhasználásával a multikulturális nevelés kerettanterve és az irodalompedagógia ötvözetét tartottam szem előtt, mely lehetővé teszi az élménypedagógiai elemek érvényesülését is. Az óra fő célja a multikulturális nevelés gyakorlása: a társadalmi távolságok, különbségek felmérése, a perspektívaváltás előmozdítása – a tanult attitűd és értékrend átalakulása – és az empátia fejlesztése. Mindez a cigány kultúra bemutatásával és megismerésével történik. A foglalkozástervben a drámapedagógia és az élménypedagógia technikáin keresztül teszek kísérletet a tanulók érzelmi intelligenciájának fejlesztésére. Ezek a gyakorlatok finoman, indirekt módon járulnak hozzá az attitűdformáláshoz és a tolerancia kialakításához, mivel a tanulók játékos formában, a drámapedagógiai elemek segítségével kerülnek közelebb a roma kultúrához. Az a célom, hogy a számukra már ismert kultúrát a sztereotípiák ellenére közösen megpróbáljuk a megszokottól eltérő nézőpontból vizsgálni.

A roma népmesék gazdag hagyományokkal rendelkeznek, melyek sokszínűségükkel és mélységükkel jelentős kulturális örökséget képviselnek. Ezek a mesék nem csupán egyszerű történetek, hanem olyan narratívák, melyek mélyen gyökereznek a roma közösségek identitásában és világnézetében, egyben fontos eszközök a hagyományok átadásában.

A *Szöggkirály* (1973) című könyv cigány népmeséket tartalmazó gyűjtemény, melyben a képzelet, a bölcsesség és a hagyományos értékek találkoznak. Sáfár Sándor gyűjtését Jékely Zoltán dolgozta fel, 11 mese bemutatásával. A kötetből a *Csudatarisznya* (Sáfár–Jékely, 1973, 28–33) című olvashatót választottam feldolgozásra, mivel ez a mese multikulturális szempontból jól bemutatja a roma nép jellegzetességeit, miközben kiemeli a pozitív jellemt, egyben a sztereotipikus hozzáállást is a roma kultúrával szemben. Ez a történet bemutatja a cigány ember alakját és családját. Az apát a családfő szerepében láthatjuk, aki kiosztja az utasításokat és irányítja a családi életet. Az asszony a szegény ember irányítása alatt áll, aki szó nélkül végrehajtja a kiadott feladatokat, ami jól tükrözi a családon belüli hierarchiát. Az apa tettei mögött érzékelhető a szülői felelősségérzet, ami az összetartozást és a családi egységet szimbolizálja. A gyerekek periférikus és alárendelt szerepet töltenek be a történetben. A mesében megjelenik a roma közösségre jellemző szegénység, illetve a sok gyermek ábrázolása. A történetben kiemelt szerephez jut továbbá a cigány értékrend egyik fontos eleme: a bőkezűség, melynek a mulatságok, a vendégségek a legfontosabb megnyilvánulásai. Nem áll távol tőlük az egymás megajándékozása, ami az összetartozás érzését is erősíti (web 1). Jó példa erre a király és a cigány közti komaság, valamint a cigány bőkezűsége a királlyal szemben. A közös étkezés is az összetartozás és az egyenlőség jelképe a roma kultúrában (web 1), amit a mesében a tarisznya általi megvendéglés közvetít. Az egyenlőség hangoztatása miatt fontos a vagyon, a javak megosztása, ami sokszor közös étkezés, lakoma és éneklés formájában nyilvánul meg. A mese felhívja a figyelmet a roma kultúrában megjelenő további pozitív attitűdökre is, például az udvariasság, köszöntés fontosságára: „Ráköszön illendőképpen: - Szerencsés jó napot, kedves öregapám!” –, a tisztelet megadása és kimutatása következőképpen jelenik meg a történetben – „Köszönöm komám! Ül le, foglalj helyet –, a vendéglátás is meghatározó jelenség a népmesében – *Menj el a királyhoz, hívd el ebédre, ha már elértük, hogy mindenünk van, hisz ő is a komám az egyik gyerek után*” (Sáfár–Jékely, 1973, 28–31). Ugyanakkor rámutat a társadalomban is megnyilvánuló negatív attitűdökre, sztereotípiákra a roma kultúrával szemben.

A király és a kapuőrök lekezelően nyilvánulnak meg a cigányasszonnyal szemben: „Elzavarta az asszonyt, még a kutyáit is ráusztotta” (Sáfár–Jékely, 1973, 30).

A *Csudatarisznya* című népmese feldolgozása két tanórán valósult meg negyedik osztályos tanulók segítségével 2024 márciusában, írásomban az első óratervezetet ismertetem, mely az RJR (ráhangolódás, jelentésteremtés, reflektálás) modellt követi.

RÁHANGOLÓDÁS

A ráhangolódás első szakaszában zenehallgatás segítségével vezeti fel a pedagógus az adott kultúra népmeséjét, amellyel az óra folyamán az osztály foglalkozni fog. A gyakorlat a kreativitáson és a képzeleterőn alapul, mely előhívja a témával kapcsolatos már meglévő ismereteket, érzéseket. Segédeszközként egy roma népdalt hallgatnak meg a tanulók, ez mellett szükség lesz A5-ös rajzlapra és rajzeszközökre. A ráhangolódási feladat egyéni formában kerül kivitelezésre.

Rajzold le a hallottakat!

A feladat során a tanulók lerajzolják az elképzelt fantáziaképet, ami tükrözi az adott kultúrát, vagy az adott kultúra képviselőjét, amit a dal vált ki belőlük. Fontos megjegyezni, hogy az állami pedagógiai program értelmében már korábban megismertkedtek a kultúra, illetve kulturális sokszínűség fogalmával, így értelmezni tudják a kultúrához kapcsolódó feladatot, vagyis az előzetes ismeretek előhívásából közelítünk a témához. A zenehallgatás előtt a pedagógus felhívja a tanulók figyelmét arra, hogy figyelmesen hallgassák az adott népdalt, a benne feltűnő hangszereket, a dallamot és éneket. A népdal első meghallgatásakor a tanulók csak a belső, kreatív képekre és az érzéseikre összpontosítanak, melyet a zene előhív. Ezt követően már igyekeznek formát adni az elképzelésüknek. Miután teljesítették a feladatot, elkészítették a rajzokat, mindannyian leülnek egy körbe, ahol egyenként bemutatják a műveiket, elmondják azt, hogy mit váltott ki belőlük a dal. Remélhetőleg a gyerekek által készített rajzok közvetítik a roma kultúrát. A pedagógus segítségével felfedik a közös vonásokat, jellemző színhasználatot, pl. a bőrszínt, ruházatot.

A gyakorlat végén a pedagógus kiemeli, hogy minden kultúrának megvan a saját jellemzője és szépsége, amit a tanulók által készített rajzok is közvetítenek. Majd elemzésre kerül, hogy ezek a jellegzetességek, szokások milyen formában nyilvánulhatnak meg. A gyakorlat célja, hogy felkeltse a gyerekek érdeklődését, felvezesse és előkészítse a roma népmese feldolgozását. A ráhangolódás a konkrét témakör felvezetésével zárul.

Tapasztalatok a feladat lebonyolításával kapcsolatban

A tanulók megörültek a bevezető feladatnak, élvezték a zenét, amit többször is leengedtem a kérésükre – míg tartott a rajzolási folyamat. A legtöbben felismerték a zene eredetét, de akadt olyan tanuló is, aki például egy ananászt rajzolt, mert számára a zene valamilyen meleg éghajlatú vidéket idézett fel. Azokban az esetekben, ahol a gyerekek roma emberalakokat rajzoltak, feltűntek a sztereotipizált jegyek – bőrszín, szoknya, hangszer –, előfordult egy híres roma képviselőnek az ábrázolása is. Viszont kiemelném az egyik roma kislány rajzát, amely – egyetlenként – nadrágban ábrázolt egy roma női alakot. A rajzolási folyamatot követően összehasonlítottuk a kész műveket, megfigyeltük a tipikus ábrázolási módot, a jellegzetességeket, de kitértünk arra, hogy bizony nem csak szoknyában – a sztereotipikus jegyek megjelenítésével – lehet ábrázolni a roma nőket. A zene jellegzetességeinek átbeszélése során kitértünk arra, hogy egy adott kultúra által használt nyelvnél létezik többféle változata – a roma tanulók nem értették, hogy miről énekelnek a dalban.

JELENTÉSTEREMTÉS

Az óra fő részében az általános pedagógiai célok mellett – mint az értő olvasás, az olvasási technika fejlesztése, a szövegelemzés – érvényesülnek a multikulturális nevelés főbb elvei. Kiemelkedő feladat a roma kultúra iránti tolerancia elmélyítése, valamint a roma gyerekek esetében a kulturális identitás erősítése.

A népmese ismertetése

Első lépésben a *Szögkirály* című mesekönyv bemutatására kerül sor. A tanulók belelapozhatnak a könyvbe, megtekinthetik az illusztrációkat, véleményt alkotnak róla. Ezt követően a pedagógus ismerteti az óra témáját: az olvasásra során egy roma népmese feldolgozása történik, melynek címe a *Csudatarisznya*.

A tanári bemutató olvasás módszere

Miközben a pedagógus hangosan felolvassa az adott népmesét, a tanulók némaolvasással követik a szöveget. Közben aláhúzással megjelölik a számukra ismeretlen szavakat. A tanári bemutató olvasás módszere lehetővé teszi a mese élményszerű átadását, kiemelve a párbeszédet, a tájszólást. A bemutató olvasást követően szómagyarázat következik, kitérve a gyerekek által megjelölt szavakra. Frontális módon kerül sor erre a feladatra. A szómagyarázat folyamán elsősorban a tanulók kapnak lehetőséget az egyes szavak értelmezésére. Amennyiben segítségre szorulnak, a pedagógus szöveggörnyezetbe helyezi az egyes kifejezéseket. Az új szavak megismerése lehetővé teszi a tanulók szókincsének a bővítését, a kifejezőképességük fejlesztését.

Tapasztalatok a feladat lebonyolításával kapcsolatban

A tanulók kíváncsian lapozták a mesekönyvet, tanulmányozták az illusztrációkat. Figyelemmel követték a bemutató olvasást, hiszen elmondásuk szerint még nem hallottak cigány népmesét. Az olvasást követően megbeszéltük az ismeretlen szavakat és az első benyomást a történetről. A tanulóknak nagyon elnyerte a tetszésüket a mese, az események és a szereplők megjelenítése.

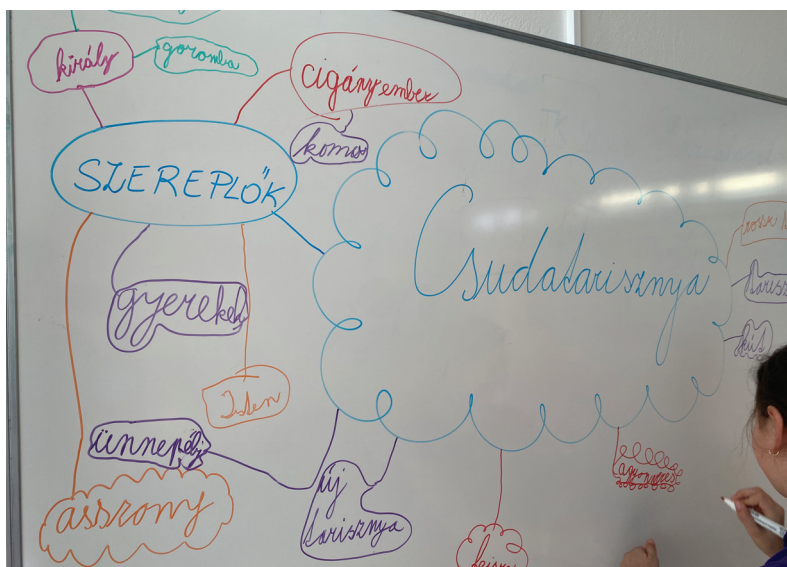
Az olvasmány elemzése fürtábra segítségével

A szövegelemzés magában foglalja a szöveg megértését és elemzését. Ide tartozik a szövegben szereplő információk, azok összefüggéseinek felismerése, az implicit és explicit tartalmak kinyerése, valamint a szöveg mögötti üzenetek és szándékok felfedése. Az olvasás után a mese részletesebb feldolgozása következik, melyhez a fürtábra szolgál segítségül. A fürtábra egy olyan grafikai szervező, amely információk, gondolatok, fogalmak és a közöttük teremthető kapcsolatok feltárulását mutatja be egy adott téma vonatkozásában (Pethőné, 2005, 220–224). A csoportos munka a tanulókat szabad gondolkodásra bátorítja, mindezt a táblára felvázolva kerül kivitelezésre. A pedagógus felírja az olvasmány címét a táblára, a tanulók pedig hívószavakkal egészítik ki az olvasmányból szerzett ismereteikkel. A fürtábra lehetővé teszi a népmese átfogóbb és könnyebb megértését, a vizuális felvázolás lehetőséget ad a tanulóknak a lényeg kiemelésére, mely fejleszti a kognitív funkciókat (megértés, rálátás, kiemelés, események közötti összefüggések megértését). Összességében a feladat célja fejleszteni a szövegelemzési készségeket, bővebben megérteni a mese lényegét, kiemelni a kulcsfontosságú eseményeket, szereplőket és helyszíneket.

Részfeladatként megvizsgálásra kerül az eseménysor kulturális háttere, a történések kapcsolatba állítása az adott kultúra jellegzetes viselkedési formáival. A feladat kitér a megvendéglés, tiszteletadás, komaság jelentőségére, ami segít megérteni más kultúrákból, konkrétan a roma kultúrából származó emberek értékrendjét.

Tapasztalatok a feladat lebonyolításával kapcsolatban

A csoport nem először dolgozott fürtábrával, így zökkenőmentesen tudták azt alkalmazni. A tanulók jól megértették a mese lényegét, a szereplőkhöz tudtak tulajdonságokat rendelni, az események között észrevették az ok-okozati összefüggéseket. Mindenki kivette a részét a munkában, nagyon aktívan dolgoztak.

Milyen igazságtalanságot hallasz?

A népmese újraolvasása során a tanulók feladata, hogy minden esetben, amikor valamilyen igazságtalanságot hallanak, színes ceruza segítségével aláhúzzák az igazságtalanság helyét a szövegben. Fontos tisztázni a gyakorlat előtt, hogy mit értünk az igazságtalanság kifejezés alatt. Ezt követően az észrevételek részletes megbeszélésére kerül sor. A feladat az igazságtalanság mellett az érzelmekkel való munkára fókuszál. A következő tanári kérdések hangzanak el: *Melyik szereplő mit érez igazságtalannak, az olvasó mit érez igazságtalannak?, Hogyan reagáltak a szereplők ezekre az eseményekre, mit lehetett volna tenni?*

Tapasztalatok a feladat lebonyolításával kapcsolatban

A feladatot az igazságtalanság értelmezésével kezdtük, ami nagyon érdekesnek bizonyult, mert a gyerekek már itt reflektáltak a saját tapasztalataikra, amikkel az óra befejező feladatában bővebben is foglalkoztunk.

A tanulók elsősorban a mesében szereplő gyerekekkel szemben elkövetett igazságtalanságokat emelték ki, például hogy a király megvendégelése során nekik a padláson kellett várakozni, valamint az apa elverette a gyerekeket. A tanulók nagyon pontosan megfogalmazták az érzelmeket: a kis romák szomorúságot, fájdalmat, elhanyagoltságot érezhettek. Kiemelték a szegénységet is – a ruhák és az étel hiányát –, amiből boldogtalanságra következtettek. Ezt követően a cigányasszonnyal szembeni igazságtalanságokkal foglalkoztunk. A tanulók leginkább az örök és a király megnyilvánulását tartották igazságtalannak, megállapították, hogy előítéletekkel álltak az asszonyhoz. A csoport megfogalmazta, hogy az asszony a szomorúság, a fájdalom és a düh mellett azt érezte, hogy kevesebb a király vagy az örök személyénél, tehát az önbizalmát is megingatták tetteikkel. Az asszonnyal szemben a cigány ember igazságtalanságára – kegyetlen bánásmódra, valamint az asszony ugráltatására – a lányok hívták fel a figyelmet, amit az egyik kislány észre is vett és számon kérte a fiúk szótlanúságát. Ez ismét tanulságos eszmecserét eredményezett. A gyerekek megfogalmazása szerint az asszony nemcsak szomorúságot, félelmet, alábecsültséget, de fáradtságot és haragot is érzett. A megfigyeltek alapján a tanulóknak nagyon erős az empátia és tolerancia érzése.

REFLEKTÁLÁS

Az óra befejező részében az igazságtalanságok feloldása áll a középpontban, a feladat a tanulók által preferált igazságtalanságokra fókuszál és megpróbál megoldást találni, érzelmileg feloldani a történeteket.

Fontos részfeladat a nyitott beszélgetés. Miután megbeszélésre kerültek a történetben előforduló igazságtalanságok, a feladat kitért a saját élményekre, megélésekre és tapasztalatokra. *„Voltál –e már hasonló helyzetben? Mi történt? Mit éreztél?”* Fontos, hogy a pedagógus hogyan reagál a gyerekek élménybeszámolóira, és hogy ebből milyen lehetséges következtetések, tanulságok szűrhetők le.

A gyakorlat célja felhívni a figyelmet a kritikus gondolkodás fontosságára, hogy a gyermekek felismerjék az előző gyakorlatban kiemelt történetekhez hasonló helyzeteket, és szembesüljenek azzal, hogy mindez nemcsak a mesékben fordulhat elő, hanem a mindennapokban is. Az átélt élménybeszámolók nagyon erősen tudják növelni a tanulók empátiáját és meghatározhatják, lefektethetik a multikulturális nevelés alapjait, hiszen érzelmi és tapasztalati szálon közelítik meg a témát.

Tapasztalatok a feladat lebonyolításával kapcsolatban

A tanulók nagyon jól közelítették meg a feladatot – figyelembe vették az összefüggéseket, az érzelmi szálakat –, és sikerült az igazságtalanságokat feloldani, megoldást találni rájuk. Ilyen megoldási lehetőség az asszony ellentmondása férjének és az öreg cigány attitűdváltása, amit egymás felé nyitott kommunikáció révén tudtak megvalósítani. A királlyal szembeálltak az örök és nem teljesítették a parancsot, de ehhez az kellett, hogy az örök is pozitív beállítottsággal álljon a cigányasszonyhoz.

A nyitott beszélgetés során a saját tapasztalataikat osztották meg a tanulók. Nagyon érdekes felvetésnek bizonyult, hogy az iskolai közeg került a középpontban, mégpedig a romákkal szembeni bánásmód. Az egyik diáklány megfogalmazta, hogy az iskolában sokszor igazságtalannak bánnak a roma tanulókkal, de az ő osztályuk ebben nem vesz részt – ők nem közösisítik ki az osztálytársaikat. Ezzel az állítással egyetértett az egyik roma kislány, aki épp úgy része az osztályközösségnek, mint más tanuló. Ez követően pozitív megerősítést is kapott társaitól a kislány, hogy nagyon is okos és szorgalmas tanuló. Majd a lányok felidéztek néhány régi sérelmet, miszerint történt olyan eset, amikor kiközösítettek két diáklányt, de ez a viselkedés már nem jellemezi az osztályközösséget. Természetesen itt is átbeszéltük a történeteket és megpróbáltunk tanulságot levonni az esetből – hozzátettük, hogy az osztályfőnökkel sokat beszélgettek az esetről.

Fontos kiemelni, hogy mennyire látni az osztályfőnök szorgalmas munkáját, aki figyel az osztálydinamikára, a tanulók közti kapcsolatokra és a kulturális különbségekre.

A tanulmány bírálati folyamaton ment keresztül.

FELHASZNÁLT IRODALOM JEGYZÉKE

- Pethőné Nagy Csilla (2005): *Módszertani Kézikönyv. Az irodalomkönyv 9–12. és az irodalomkönyv a szakközépiskolák számára 9–12. című tankönyvcsaládhoz.* Budapest, Korona kiadó, ISBN: 963 9589 05 5.
- Sáfár Sándor – Jékely Zoltán (1973): *Szögbkirály. Cigány mesék.* Budapest, Móra Könyvkiadó, ISBN: 5601-5972.9627.66-15-1.
- Web 1: ROMA ÉS NEMZETISÉGI HAGYOMÁNYOK., *A roma kultúra főbb jellemzői.* Elérhető: <https://roma-es-nemzetisegi-hagyományok.webnode.hu/a-roma-kultura-fobb-jellemzoi/> [megtekintve: 2024-02-19]